

Jonge IJssel?'Dat is onwaarschijnlijk'

door Rien van den Berg. zaterdag 17 januari 2009 | 07:00 | Laatst bijgewerkt op: zondag 10 mei 2009

ZUTPHEN/WAGENINGEN - **De IJssel ontstond niet in de laatromeinse tijd, maar pas tussen 600 en 950 na Christus**, stelden twee Wageningse wetenschappers maandag.

Dat zorgt voor discussies onder regionale archeologen. "Het is moeilijk te geloven dat Deventer een stad werd voordat er een rivier lag." "Nogal onwaarschijnlijk", noemt archeoloog Michiel Bartels het bericht dat de IJssel pas in de vroege middeleeuwen zou zijn ontstaan. Bartels was jarenlang actief in Deventer, de stad die zijn hele bestaan aan de rivier te danken heeft. Bart Vermeulen, de huidige stadsarcheoloog van Deventer: "Het is moeilijk te geloven dat Deventer een stad werd voordat er een rivier lag." In 880, toen de Vikingen de steden Deventer en Zutphen plunderden, waren ze met hun vloot op weg naar Keulen. De IJssel moet toen op zijn minst een forse rivier geweest zijn, want Deventer was aan het begin van die negende eeuw al een handelsstad van enig formaat.

Omstreeks het jaar 770 besluit de Engelse zending Lebuïnus juist in Deventer een kerk te bouwen. Hij wordt volgens de overlevering aanvankelijk door de Saksen nog teruggedrongen over de IJssel, maar besluit die rivier opnieuw over te steken, en ditmaal met succes. Zijn volharding toont aan dat hem er iets aan gelegen was op deze plek een kerk te stichten, en dat duidt weer op een nederzetting van enig belang. Archeologisch onderzoek bevestigt dat: een paar decennia later is Deventer een nederzetting met sterk stedelijke trekken. Vermeulen: "De stadsplattegrond is bovendien helemaal georiënteerd op de rivier." Zutphen was in die tijd een koninklijk domeincentrum en zetel van de Graven van Hamaland. Het groeide uit tot een Paltz voor de Karolingers.

Dat belang voor koningen, kooplieden en zendelingen kunnen de IJsselsteden alleen aan de rivier ontfen. De IJssel was bij Deventer doorwaadbaar, zodat de kruising van land- en waterroutes de voorwaarden schiepen voor de groei van de stad. Met andere woorden: er was eerst een bevaarbare rivier, en daaraan ontstond de stad.

De onderzoekers Bart Makaske en Gilbert Maas van de Universiteit van Wageningen zeggen dat ze nu meteen een populaire theorie naar het rijk der fabelen verwijzen: de gedachte namelijk dat de Romeinse veldheer Drusus in het jaar 12 voor Christus de doorsteek van de Rijn naar de IJssel gegraven heeft. Drusus, de schoonzoon van keizer Augustus (van de volkstelling in Bethlehem), had belang bij een goede doorvaart naar het noorden, omdat de Romeinen hun rijk in die richting wilden uitbreiden. Makaske: "Maar het kanaal dat hij gegraven heeft, wordt in de bronnen heel vaag aangeduid. Het kan ook heel goed in de omgeving van Utrecht gelegen hebben, en daar de verbinding hebben gemaakt tussen de Vecht, het toenmalige Flevomeer en de Noordzee."

Maar het Drususverhaal is enkele jaren geleden al om zeep geholpen door de Utrechtse onderzoeker Esther Stouthamer. Zij heeft boringen verricht in de hele bovenloop van de IJssel, en kwam tot de conclusie dat de verbinding tussen IJssel en Rijn omstreeks 300 na Christus moet zijn ontstaan. "Dat is ook wat wij tot dusver aangenomen hebben", zegt archeologe Kim van Straten van Zutphen. "Onze steden zijn ontstaan dankzij de IJssel, en dat moet dan een bevaarbare rivier geweest zijn." Vermeulen houdt wel de mogelijkheid open dat de bevaarbaarheid ter hoogte van Deventer aanvankelijk ophield, en dat de stad een overslagpunt was, vanwaar het transport verder over land ging.

Maar in 882 houden de vikingen vreselijk huis in Zutphen en Deventer. Ze plunderen de steden. Opgravingen in Zutphen laten sporen zien van ruw en haastig geslacht vee: proviand voor de vervolgreis van de Noormannen naar Keulen en Prüm. Via de Rijn dus. De Wageningse onderzoeker Makaske houdt vol dat het allemaal 'prima' bij zijn bevindingen past. "Hier lag toen een eerste verbinding open, en de Noormannenschepen zijn smal en hebben weinig diepgang. Zij konden er dus heel goed uit de voeten."

Van Straten plaatst daar een kanttekening bij. "De opkomst van de handel kon dankzij de kogge. Bovendien werd over de rivier vanaf Duitsland de tufsteen aangevoerd die nodig was voor de bouw van de kerken en de andere stenen gebouwen. Zulke schepen hadden een behoorlijke diepgang." De Kamper Kogge, een reconstructie van een laatmiddeleeuws exemplaar, heeft een diepgang van 1,9 meter. Is het geen zwakke plek in het betoog van Makaske en Maas dat zij de benedenloop van de IJssel hebben onderzocht, bij Wapenveld en Zwolle, en daaraan conclusies verbinden over het ontstaan van de bovenloop? "Nee", pareert Makaske. "We hebben de veenlaag onder de rivierklei gedateerd. Als er zoiets belangrijks in de bovenloop gebeurt, zie je dat aan de eerste kleiafzetting, ook aan de benedenloop." Makaske kent het onderzoek van Stouthamer. "Ik promoveerde aan dezelfde universiteit in Utrecht waar zij ook werkt. Ons onderzoek legt gewoon nieuwere, betere gegevens bloot."